

Vlaanderen is verbazend veranderd – Nederland spectaculair*

Geert van Istendael

De zon van de Nederlanden straalt weer aan het firmament boven Europa. De bekende sterrenkrans van de Unie verbleekt. In de Nederlanden wordt een titanenstrijd uitgevochten. De inzet: wie zal het rijkste imperium uit de wereldgeschiedenis mogen leiden naar lokkende verten? Herman van Rompuy of Jan Peter Balkenende? Nu ja, titanen, het zijn veeleer titaantjes, die twee. Het kan geen toeval zijn dat juist dát de titel is van een meesterwerk der Nederlandse literatuur. Kom, meesterwerkje, het is een heel dun boekje. O, wat is onze Nederlandse taal groot in haar verkleinwoorden.

Wie het ook wordt, het is geleden van de XVIde eeuw dat de zon der Lage Landen nog zo hard gebrand heeft boven de christenheid. Toen zagen we een Utrechtse paus die in Leuven gestudeerd had en een keizer in wiens rijk de zon nooit onderging - maar Karel V was wél geboren in Gent en aftreden deed hij niet in Madrid of Rome, maar in Brussel. En eveneens tijdens die eeuw rukten de noordelijke Nederlanden zich los van het vorstelijke absolutisme, een barbaarse regeringsvorm waar bijvoorbeeld Frankrijk en Spanje nog een paar eeuwen onder zouden zuchten en waarvan Frankrijk zich zelfs tot op heden niet echt helemaal los heeft gemaakt.

Dezer dagen doen Herman van Rompuy en Jan Peter Balkenende iets waarvan geen mens tot voor kort, tot voor een paar weken, ook maar het flauwste vermoeden had kunnen hebben. Herman en Jan Peter fonkelen. Aan het firmament.

Het laat me siberisch wie van de twee het haalt. Wij, Europese burgers, hebben tóch geen stemrecht in deze zaak. Zolang ze die Tony Blair maar buiten de deur houden. Voor mijn part kiezen ze een Baltische barones.

Nu kunt u opwerpen, nou, met al dat geschitter valt het heus wel mee. De zaak wordt beklonken door Nicolas Sarkozy en Angela Merkel, dus, door een Oost-Duitse domineesdochter en een telg uit de kleine, vervallen Hongaarse landadel. En Gordon Brown *mag* misschien meespelen, op voorwaarde dat hij

* Tekst van de openingslezing gehouden op 14 november 2009 in Essen op het 5e congres voor docenten Nederlands aan Volkshochschulen in Duitsland, in samenwerking met de Nederlandse Ambassade, de Vlaamse Vertegenwoordiging en de Fachvereinigung Niederländisch georganiseerd door de vakgroep Niederländische Sprache und Kultur van de Universität Duisburg-Essen.

zich wat continentaler begint te gedragen. Dus: Duitsland en Frankrijk beslissen.

Ja en nee. Hun vrijheidsgraden zijn zéér beperkt. Hun blik dwaalt onwillekeurig af richting Lage Landen. Niet naar Italië, niet naar Spanje, niet naar de eigen navel, wat zeker in het geval van Sarkozy een heroïsche inspanning vergt. Nee, zij moeten wel kijken naar onze polders en weiden als wiegende zeeën.

Deze vraag dringt zich op: wat hebben Herman van Rompuy en Jan Peter Balkenende dat anderen niet hebben. Algemener gesteld: wat hebben een Belg of een Nederlander dat Duitsers, Fransen en Britten niet hebben?

Eén antwoord staat vast. Zij zijn klein. Dus machteloos. Dus niet te vrezen.

Deze keer speelt de even verwerpelijke als reële geschiedenis van de dubbele scheuring der Nederlanden in ons voordeel. Eénmaal in 1585, andermaal in 1830 verlieten Zuid en Noord elkaar. Twee maal waren wij, in het zuiden, de dupe van de historie. De verenigde Nederlanden, van Luik tot Groningen, van de Noordzee tot Luxemburg, zouden een machtige speler zijn geweest in de EU. Dus te vrezen.

België en Nederland zijn dat niet. België en Nederland hebben een gering soortelijk gewicht. Omdat de Unie zich uitbreidt, omdat op andere continenten andere staten zich oprichten, lijkt het belang van staten als België en Nederland verder af te kalven. Daarbovenop levert België een extra-inspanning om werkelijk volslagen onbeduidend te worden. België beoefent met onverdroten ijver dat wat men in de wiskunde noemt, de ontbinding in factoren. En laat het nou net die masochistische praktijk zijn die in Van Rompuys voordeel speelt. De kerel die een onmogelijke constructie als België bij elkaar kan houden, drie gewesten, drie gemeenschappen, drie officiële talen, de ongekroonde koning van deze tripelmonarchie is het wel toevertrouwd te rijden op de hoge rug van de zevenentwintigkoppige draak Europa.

Ik kan u verzekeren dat Vlamingen en Nederlanders opgetogen zijn nu ze de volle aandacht krijgen van de *Frankfurter Allgemeine*, *Le Monde*, *The Guardian*, *El Pais*, kortom van de echte grote-mensenkranten. Maar het is de meelijwekkende vreugde die het kleinste, het dunste, het domste jongetje van de klas gevoelt omdat de sterke jongens hem misschien, wie weet, zouden willen uitroepen tot aanvoerder van hun voetbalploegje.

Vlaanderen is de laatste dertig jaar verbazend veranderd. Nederland is vooral de laatste tien jaar spectaculair veranderd. Maar één kenmerk blijft, meer dan ooit. Wij zijn klein.

De veranderingen in Nederland werden met groeiend ongeloof, ja, met verbijstering bekeken in de buurlanden. Het heeft natuurlijk te maken met de twee theatrale moorden die er het symbool van zijn. Het heeft ook te maken met het beeld van zichzelf dat Nederlanders buitenlanders graag voorhouden. Dat beeld is het tegendeel van theatraal. Wat zijn de contouren? Ver doorgedreven democratie, overleg, consensus, tot het uiterste uitgedijde tolerantie, zakelijkheid, redelijkheid, individualisme, moderniteit. En dan is er nog een element, één waarvan Nederlanders graag geloven dat het hun diepste wezen is: de grijze, horizontale potloodstreep van het gewone. Wij zijn gewoon, roepen de

Nederlanders. Gewoon! Gewoon!!! Ze roepen het zo hard dat het echoot tegen de dijken. Maar Nederland, met zijn zwarte kousen en zijn gedoogbeleid, met zijn oranjegekte en zijn steenkolenengels, is juist het meest exotische land van Europa. In de Europese stallingen vol koeien en varkens, merries en kippen is Nederland het fabeldier, het nauwelijks denkbare beest.

De foto die de Nederlanders hun burens en zichzelf laten zien, bestaat niet. Er is alleen een negatief voorhanden, vergeef me mijn achterhaalde beeldspraak in deze tijden van pixels. Op één punt klopt het beeld. Nederland is een democratie. Maar daarin onderscheidt Nederland zich niet van de buurstaten. Ook Duitsland is een democratie en België en verderop Denemarken en Frankrijk en Spanje, ik kan zo nog een tijd doorgaan in de EU, gelukkig maar.

Laten we de rest eens bekijken, bijvoorbeeld overleg en consensus. Consensus, jazer, maar alleen tussen mensen die het eigenlijk al eens waren met elkaar nog voor ze begonnen te onderhandelen. Zodra iemand zijn/haar mond opendoet die werkelijk een andere mening heeft, Fortuyn bijvoorbeeld of Wilders, weet men zich geen raad. Dan bestelt minister Ter Horst een wetenschappelijke studie die eens en voorgoed zal bewijzen dat die Wilders echt een rechtse extremist is. Dat kan misschien kloppen, ik kan me zelfs voorstellen dat ik het daarmee eens ben, maar zoals de minister het aanpakt, lever je nooit een bewijs dat overtuigt, vooral niet als je de politicologen zo uitkiest dat het resultaat van tevoren vaststaat. Toegegeven, in België gebeurt af en toe iets vergelijkbaars, maar het voorwerp van een dergelijke studie zal nooit een politieke tegenstander zijn. Onderwerpen als het openhouden van een kerncentrale of de prijs van de ziekteverzekering worden bestudeerd. En de Belgische burger die ooit maar één seconde gelooft wat de professoren beweren, moet nog worden geboren. Een minister wordt zeker nooit geloofd, dat is het basisprincipe van de Belgische democratie. Vanuit democratisch oogpunt is principieel wantrouwen tegen de overheid trouwens een deugd.

Terug naar Nederland: Het kan niet verbazen dat het beleid zich in Nederland telkens opnieuw probeert te verschuilen achter wetenschappelijke gegevens. Het idee is consensueel: niemand kan die gegevens betwisten. De wetenschappelijke instituten van allerlei aard zijn in Nederland dan ook talrijk en fenomenaal goed. Hoe indrukwekkend ze ook zijn, ze kunnen nooit de plaats innemen van de politiek. Technocratie kan nooit een alternatief zijn voor democratie. De verkozenen des volks die een keuze maakt, vaak een onpopulaire keuze, en zich voor die keuze verantwoordt ten overstaan van het soevereine volk – dat is onvervangbaar. Daar knalt de Nederlandse democratie tegen de consensus aan. Want een keuze is nooit consensueel. Een keuze is controversieel. Anders is het geen keuze.

U merkt natuurlijk dat de andere deugden die Nederland zichzelf toedicht op hun plaats vallen in de compositie. Hoe zou je tot consensus kunnen komen zonder tolerantie? Tolerantie impliceert dan weer respect voor individuele voorkeuren. Overleg is nodig om die voorkeuren met elkaar te verzoenen. Maar hoe zou je overleg kunnen slagen zonder redelijkheid en zakelijkheid? Zet een

stap achteruit. Bekijk het geheel. De moderniteit spat van het schilderij. En zo zijn we rond.

Alleen, er klopt geen ene moer van. Als je alleen consensus toelaat, hopen de afwijkingen zich op als vaten buskruit. Die vaten staan verstopt, opiniemakers en politici trekken de schermen op. Maar vroeg of laat barst de bom.

Zeldzaam zijn zij die de ontploffing zien aankomen. Vandaar dat het rustige, nuchtere, gezapige, voorspelbare Nederland ineens, schijnbaar zonder reden of aanleiding, op zijn grondvesten daverd.

Ik heb het twee keer zien gebeuren. De eerste keer, in het begin van de jaren zestig, met provo, was ik nog jong. Noteer, provo kwam lang voor mei '68. De tweede keer is nu. De afgelopen jaren.

Als kind kende ik Nederland als een deftig, conservatief, enigszins stijf, maar niet onvriendelijk land. Nederland, dat was een heuse beschaving, een originele beschaving. Wel moest je altijd op een portie brandie voorbereid zijn. Of, zoals mijn vader in zijn brieven uit Utrecht schreef: hoe komt het toch dat ze zo weinig tact hebben, de Hollanders?

Provo brak los. De brandie brak los en verspreidde zich bliksemsnel over de Amsterdamse grachtengordel, waarna over de Randstad, waarna tot de randen van het land. Vroeger had het devies geluid: weinig mag en wat dan toch mag, hou het in de gaten. Voortaan luidde het: alles mag en wat mag, moet. Kort gebluft: **MÓÉT KÚNNEN**. In de jaren '50 kwamen de Nederlanders stiekem naar België, vooral naar Luik en Brussel, om pornografie te kopen. In de jaren zestig wemelde het in Sluis en Maastricht van de Belgische mannen die met een verhitte kop elkaar stonden te verdringen bij de sexboetieken.

Je moest in Nederland vooral links zijn. Of liever, socialistisch. België was voor de Nederlanders een naar, rechts, zeg maar fascistoïde landje. Men vroeg zich oprecht bezorgd af hoe lang het nog zou duren eer de kolonels de macht grepen in de hoofdstad van Europa. Telkens als je erop wees dat in België de vakbonden vele malen sterker waren dan in Nederland, weigerden de Nederlanders botweg dat te geloven.

Bizar daarbij is dat de Nederlanders, helemaal democratisch, exact dezelfde meerderheden voor het parlement kozen als de Belgen. Soms, zoals bij de paarse regeringen, was het met een paar jaar verschil, maar dat is in de geschiedenis onbeduidend.

En toch gold het woest uitzwenkende *alles moet kunnen* niet alleen voor een beperkte, zij het spraakmakende elite, zeg maar in Amsterdam en Hilversum. De Nederlander is namelijk tot het uiterste collectivistisch gezind en bovendien modegek. Het bevreemdende is dat de Nederlander zichzelf ziet als een geheide individualist. De Nederlanders begrijpen ons, Belgen, niet altijd, maar vaak begrijp ik de Nederlanders ook niet.

Dat luid gepredikte *moet kunnen* bijvoorbeeld, bleef al bij al toch beperkt. Er was een heleboel dat niet kon. Sterker, dat taboe was. Welnu, als je er heilig van overtuigd bent dat alles te allen tijde kan en tegelijkertijd verbied je een heleboel zonder het zelf in de gaten te hebben, dan zit je met een probleem. Pim Fortuyn kraaide dat op zijn eigen, hanige manier over het erf. Tussen haakjes,

had Pim Fortuyn het in Italië geprobeerd, niemand zou hem hebben opgemerkt. Ze zijn daar gewend aan opera buffa. Niet in Nederland. Pim Fortuyn stak zo hoog boven het maaiveld uit dat men hem afknalde.

Paul Scheffer schreef in de krant kritische, maar bezonnen stukken over het taboe van de migratie. Onmiddellijk werd hij uitgekreten voor vuile fascist. Toen hij er later een dik boek over schreef, *Het land van aankomst*, hielden zijn voormalige critici meestal hun mond. Nederland was veranderd. Snel en radicaal veranderd. Zo snel en zo radicaal dat wij, in het buitenland, ervan schrokken. De schok was dan ook groot.

Stel je voor, Nederland was niet meer tolerant. Een lid van de Nederlandse regering, minister Zalm, zei na de moord op Theo van Gogh in de krant: het is oorlog. Ook in Vlaanderen hoor je dat weleens, in achterzaaltjes van kroegen met namen als Viking of De Rune.

Maar was Nederland ooit tolerant geweest? Nee, Nederland is onverschillig geweest. Het keek de andere kant op terwijl goedkope arbeidskrachten werden geronseld. Ook wij, in België hebben dat gedaan, geronseld en niet gekeken, maar in Nederland kwamen de migranten terecht in het meest vrijgevochten land ter wereld, tenminste, zo zag Nederland zichzelf graag. Nederland, gidsland. In België kwamen de migranten terecht in een gezapig, niet al te serieus te nemen en vooral lauw katholicisme. Of wat ervan overbleef. In Nederland kregen de migranten tegenstrijdige signalen. Integreer! Assimileer! Of anders: blijf vooral binnen je eigen cultuur! En in godsnaam, *leer onze taal NIET*. Dat laatste omdat Nederlanders de zonderlinge neiging hebben hun eigen taal te minachten. Ze vinden het een teken van achterlijkheid als je Nederlands spreekt. Buitenlanders, Walen of Fransen of Duitsers die Nederlands willen leren, zijn niet goed bij het hoofd. Ook wij, Belgen, gaven tegenstrijdige signalen, maar wij hebben een andere verhouding tot onze talen. Franstalig België hanteerde dan nog, hoe kon het anders, het model van Parijs. Dat is strakke assimilatie.

Een groot deel van de Nederlandse elite weigerde, en weigert soms nog steeds, te luisteren naar verontrustende tekenen. Men hoefde niet te luisteren, want de tekenen kwamen van de verkeerde kant. Daarbij, Nederland was toch in orde, vrij van racisme, vrij van al de vunzigheid die je in België had. Intussen is de sociaal-democratie er in Nederland nog slechter aan toe dan in Duitsland, misschien zelfs nog slechter dan in Vlaanderen. Ik vind het altijd triest als net sociaal-democraten weigeren te zien wat de problemen zijn aan hun eigen basis. Zo is het in Vlaanderen ook fout gegaan.

Laat ik nu eens gaan kijken in Vlaanderen.

Ook bij ons werd discussie weggedrukt. Dat kwam vooral omdat er een fascistische partij was die de problemen bruut en vals formuleerde. Ook bij ons woedt de discussie nu in alle hevigheid. Alleen stootten wij in ons eigen Belgische huis altijd al op de ander, al honderdtachtig jaar nu, en dat is echt een groot verschil. Wij zitten altijd met de Waal of de Vlamingen en vooral met die moeilijke, ongrijpbare, tweetalige, meertalige rotstad Brussel. Brussel is ook de hoofdstad van de Vlaamse Gemeenschap, Brussel is ook van ons. Maar nooit helemaal. Nederland heeft geen Brussel. In Brussel worden de problemen het

scherpst gesteld. Hoe zou het anders kunnen in een stad waar meer dan de helft van de mensen buitenlands is of van buitenlandse afkomst. Daardoor kunnen juist in Brussel Vlamingen naar buiten treden en het beste van zichzelf laten zien, in bestuur, in economie, in alle mogelijke kunsten. En ze doen het dan ook. BOZAR (het Paleis van Schone Kunsten) heeft een Vlaamse intendant. De nationale opera, de Munt, heeft opnieuw een Vlaamse intendant. Het internationale festival voor podiumkunsten, Kunsten Festival des Arts, is gesticht door de Vlaamse Frie Leysen. Ze is nu aan het werk hier in Essen, voor het festival *Theater der Welt*. Kijk maar uit, waar mevrouw Leysen langs komt, laat ze altijd glinsterende sporen na.

Wat zie je nu?

Vlaanderen lust Brussel niet. Vlaanderen lust zijn eigen hoofdstad niet. Geregeld kun je in de Vlaamse pers sneren lezen aan het adres van de Brusselse Vlamingen. Op een of andere manier is de gedachte gerezen dat al die Nederlandstalige Brusselaars een tot de nok gesubsidieerd bestaan leiden. Het is ooit anders geweest. Vroeger waren wij koene strijders op de deerlijk gehavende barricaden van de Nederlandse taal, daar in dat vijandige Brussel. Antwerpen laat Brussel niet los! Vlaanderen laat Brussel niet los! Kreten van die strekking heb ik vaak genoeg gehoord. Vlaanderen spendeerde geld aan zijn frontlijnsoldaten in de perfide hoofdstad. Men informeerde bezorgd naar je welbevinden. Kon je het wel volhouden te midden van al die agressieve Franstaligen? Nu mag je blij zijn als je er met hoongelach vanaf komt.

Het nieuwe, autonome Vlaanderen plooit zich terug op zichzelf. Vlaanderen zoekt zijn kerktorens weer op, al zijn de kerken dan leeg. Jaren geleden fulmineerde Jozef Deleu, toen hoofdredacteur van *Ons Erfdeel*, tegen wat hij zo mooi noemde de *pleinvrees der kanunniken*. Let wel, ik ben ervan overtuigd dat het dankzij de federalisering van het land is dat België nog bestaat. Een unitair België, zoals een bepaald deel van de Franstalige elite het heeft gewenst, was allang gebarsten.

Echter, sinds Vlaanderen ruime autonomie verwierf, nu zowat dertig jaar geleden, leeft het in de illusie dat het zich op eenzame hoogte bevindt ver boven andere gewesten. Wat we zelf doen, doen we beter, dat was het motto van de eerste Vlaamse regionale regeringen. Wie dat bedacht heeft, mag van mij de Nobelprijs voor de domheid krijgen. In het Duits hebt u daar prachtig woord voor: *Vollidiot*. Vlaanderen deed wat alle andere naties doen die zelfbeschikking verwerven na jaren achterstelling en onderdrukking. Het begon zich neokoloniaal te gedragen. Vlaamse zakenlui smachtten ernaar om een eigen Vlaamse luchtvaartmaatschappij op te richten. Politici wilden met een aparte Vlaamse voetballiga beginnen. Je kunt lachen, maar dat moet je vooral niet doen in dergelijk gezelschap. Vitriool druipt uit de monden, hatende ogen schieten bliksems, de woede sist en borrelt. Dat je gevloekt hebt in de kerk is een veel te beschaafde uitdrukking. Je hebt hun moeder verkracht. Je hebt hun kind geslacht.

Ook in zijn relatie met Nederland plooit de Vlaming zich terug op zichzelf. In de jaren '80, voor de komst van de commerciële televisie, keek een kwart

van de Vlamingen uit *alle* bevolkingslagen ieder avond naar de Nederlandse tv. Iedere avond. Van arbeider tot advocaat. Ondertitels? Niemand had die nodig. Nu zegt Baantjer op de Vlaamse televisie goeienavond en ter hoogte van zijn broeksriem staat te lezen: Goeienavond. Zover is het fiere, geheel zelfstandige Vlaanderen gekomen na jaren strijd voor het behoud van zijn taal.

Konden dertig jaar geleden de Vlaamse journalisten moeiteloos de namen van vijf Nederlandse ministers opnoemen, nu vind je er nauwelijks een die je er één kan geven. Ik overdrijf. Balkenende kennen ze. En Bos. De Nederlandse journalisten, die vroeger soms niet gehinderd werden door enige kennis van België, hebben vandaag hun huiswerk gemaakt en hun Vlaamse collega's achter zich gelaten.

Het Vlaamse radionieuws gaat tegenwoordig hoofdzakelijk over grijsaards die worden overreden tussen Erembodegem en Sint-Eloois-Vijve. Rookontwikkeling bij Rijktevorsel is belangrijker dan een moorddadige aanslag in Islamabad. Het Vlaamse radionieuws is gemiddeld drie keer korter dan het Franstalige radionieuws in België. Conclusie: de Walen zijn drie keer beter geïnformeerd dan de Vlamingen.

Ook in hun verhouding tot de Walen hebben de Vlamingen ieder realiteitsbesef verloren. In de jaren '90 toeterde de Vlaamse minister-president onophoudelijk dat in de sociale zekerheid de geldstroom die vloeiende van Vlaanderen naar Wallonië moest worden gestremd. Dat de Vlamingen hun sociale zekerheid onder meer te danken hadden aan de strijd van Waalse vakbonden, vergat hij gemakshalve. Dat de post-communistische, neo-liberale, globale wereld razendsnel verandert, geloofde hij wel, maar alleen Vlaanderen zou daardoor worden opgestoten in de vaart der volken. Wie durfde te zeggen, kijk toch uit, over vijftien jaar zullen de Walen misschien betalen voor de Vlamingen, was een verrader van de Vlaamse zaak. We *zijn* nu vijftien jaar verder en zie, de Walen betalen voor de Vlamingen. Al geruime tijd draagt Wallonië bij tot de Vlaamse pensioenen. Voor het eerst in de Belgische geschiedenis zijn Walen gemiddeld jonger dan Vlamingen, dankzij de kinderen van de migranten. Nu de crisis toeslaat, stijgt de werkloosheid in Vlaanderen sneller dan in Wallonië. De ruggengraat van de Vlaamse industrie is de autoassemblage. Die ruggengraat wordt geplet, vermorzeld, gebroken. De trotse Vlaamse regering heeft geen enkel verweer. Tot daar nog aan toe, we zijn nu eenmaal klein. Maar de Vlaamse regering vindt niets beters dan de aftandse oplossingen die de Walen ooit probeerden om de Waalse staalindustrie te redden en waarvan de Vlamingen destijds schande spraken.

Vlaanderen verandert, niet met aardshokken, zoals Nederland, maar geleidelijk. Toen ik de eerste versie van *Het Belgisch labyrint* schreef, in 1987-89, ging een kwart van de Vlamingen nog wekelijks ter kerke. Nu is het minder dan tien procent. Op dat punt is Vlaanderen steeds sterker op Wallonië beginnen te lijken. Vlaanderen heeft het hoogste percentage echtscheidingen van Europa. Het homohuwelijk is in Vlaanderen volkomen geaccepteerd. Zelfs een partij als het Vlaams Belang moest op dat punt achteruitkrabbelen, onder druk van de

gewone leden die ermee te maken kregen in hun gezin en hun familie. Hetzelfde geldt voor abortus.

Zeker in de kunst beleeft Vlaanderen een bloei zonder voorgaande. Ballet (An-Theresa de Keersmaeker, Alain Platel en anderen), theater (Josse de Pauw, Dirk Roefthoofd, Els Dottermans en vele anderen; de theatermonoloog *Missie* van David van Reybrouck), beeldende kunst (Tuymans, Dillemans, Fabre, enz.), muziek (Collegium Vocale met Philippe Herreweghe, Paul van Nevel met Huelgas, René Jacobs, Jos van Immerseel, de gebroeders Kuijken - alles internationale top), zelfs film en literatuur zijn indrukwekkend (hoewel de Walen de meesters van de cinema blijven). Wij kennen de internationale stromingen, maar wij brengen iets vanuit de buik, blijkbaar hebben wij een authentieke sensibele die dwars is van dogma's en scholen. Het is het grote, wellicht het enige voordeel dat je hebt als je werkt in een randgebied. Vlaanderen is een randgebied, Wallonië misschien nog meer en Brussel is niet alleen rand- maar ook restgebied. Vooral Brussel floreert. Misschien is vandaag de kunst in al haar facetten ons sterkste exportartikel.

We slaan de handen in elkaar met Nederlanders en Fransen. Laten we daar vooral niet mee ophouden. En laten wij, Nederlanders en Vlamingen, ons vooral niet schamen voor onze identiteit, die composiet is, natuurlijk iedere identiteit is composiet, vertel het de Brusselaar die ik ben. Zuivere identiteiten zijn *des identités meurtrières*, dodelijke identiteiten, zoals de Libanees-Franse auteur Amin Maalouf het schreef. Samengestelde identiteiten zijn de toekomst. Alleen zij zijn creatief. Alleen zij zijn levensvatbaar.

Wij kunnen, juist omdat wij niet groot zijn, juist omdat bijgevolg de wereld buiten ons zeer groot is en dus ongemeen boeiend, wij kunnen onze grote burens, de Fransen, de Duitsers, de Britten zijn er nog niet aan toe, leren hoe je een Europa opbouwt dat de kleine schaal waardeert en respecteert, altijd, maar de grote schaal niet afwijst.